

SZERKESZTI KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, KOVÁTS DÁNIEL,
PORKOLÁB TIBOR

CSENGEY GUSZTÁV HAGYATÉKA

PORKOLÁB TIBOR

„TRIANON MENEKÜLTJE”

(CSENGEY GUSZTÁV MISKOLCI KULTUSZÁRÓL)

NYILAS ATILLA–ZEMLÉNYI ATTILA

AUTOGRÁF CSENGEY-VERSKÉZIRATOK

A HERMAN OTTÓ MÚZEUMBAN

ÉS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

A MISKOLCI EGYETEM TEXTOLÓGIAI MŰHELYÉNEK FÜZETEI

3.

SZERKESZTI KOVÁCS SÁNDOR IVÁN, KOVÁTS DÁNIEL,
PORKOLÁB TIBOR

CSENGEY GUSZTÁV HAGYATÉKA

PORKOLÁB TIBOR

„*TRIANON MENEKÜLTJE*”

(*CSENGEY GUSZTÁV MISKOLCI KULTUSZÁRÓL*)

NYILAS ATILLA–ZEMLÉNYI ATTILA

AUTOGRÁF CSENGEY-VERSKÉZIRATOK

A HERMAN OTTÓ MÚZEUMBAN

ÉS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

MISKOLC, 1996

Készült a Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Intézetének Textológiai Műhelyében,
a hallgatók közreműködésével,
Miskolc Egyetemváros, 1996

©

Felelős kiadó: Kulcsár Péter
A szerkesztési és nyomási munkálatokat Porkoláb Tibor,
Nyilas Attila és Ézeplényi Attila

**„Trianon menekültje”
(Csengey Gusztáv miskolci kultuszáról)**

*S mi marad utánam,
Hogyha eltemetnek?
Mint annyit, engem is
Lassan elfelednek.*

*De még se! Megmarad,
Amit dalba irtam,
Szép emlékeimből
Amit könnybe sirtam.
Atérzi sorait
Ifju szívek buja,
S ifju szíveikben
Föltámadok ujra!*

MIT KELL TUDNI CSENGEY GUSZTÁVRÓL? (AZ ELŐFELTEVÉSEK) Semmit. A művelt olvasónak nem kell szégyenkeznie: Csengey Gusztávról semmit nem kell tudnia. Csengey Gusztáv nem tartozik kanonizált költőink közé. Csengey Gusztávról általában az irodalommal hivatásszerűen foglalkozók sem tudnak semmit, legfeljebb azt, hogy ő *A fogoly lengyel* költője, bár magát *A fogoly lengyel*-t az irodalommal hivatásszerűen foglalkozók sem olvasták. Valószínű, hogy Csengey-szövegeket (illetve Csengey-szövegekről szóló szövegeket) ma senki nem olvas Magyarországon. Ha tehát valaki mégis Csengey-szövegek (illetve Csengey-szövegekről szóló szövegek) olvasására vállalkozik, az kivételes helyzetbe kerül: **(meg)tud** valamit Csengey Gusztávról. Ha ez a bizonyos (el)olvasó hiú (tudományos becsvágy, miegymás), ráadásul némi felelősséget is érez honi szellemi közállapotaink iránt, akkor bizony lemond privilegizált pozíciójáról, és (meg)tudását a nyilvánosság elé tárja. Így persze a társadalom is megnyugodhat: végre valaki (helyette is, mintegy az ő delegáltjaként) elolvasta a kéziratári dossziékban porosodó Csengey-szövegeket.

Az (el)olvasó e tudás birtokában persze nem apellálhat a nemzet lelkiismeretére, sőt még csak a szakma felelősségének kérdését sem vetheti fel, nem utalhat diszkrétan valamiféle „súlyos mulasztásra”, „nagy méltánytalanságra”, nem tetszeleghet a felfedező (vagy újrafelfedező) szerepében. Szerénynek és mértéktartónak kell lennie. Csengey Gusztáv ugyanis meglehetősen rossz költő volt. (Rossz költőnek lenni egyébként nem olyan rossz dolog, különösen annak tudatában, hogy nagyon sok nagyon rossz költő van. Csengey Gusztávnak majdnem jó versei is vannak.) Mondhatnánk: méltán hullott ki a magyar irodalomtörténet(ek)ből és szöveggyűjteményekből.

Bár az (el)olvasó így nem érvelhet az irodalmi kánonokat átformáló Csengey-reneszánsz mellett, nem oktathatja ki a tankönyvek szerzőit, nem osztogathat fölényes tanácsokat sorozatok és antológiák szerkesztőinek, egyáltalán: nem adhat hangot kivételes tudásából fakadó hiányérzetének, annyit azért mégis megtehet, hogy néhány pontosnak vélt adatot (önkéntesen) egymás mellé helyezve (gátlástalanul) konstruál egy (nem túl jelentős) szerzőt. Egy mérsékelt tehetségű, majdnem jelentéktelen lírikust, akire talán azért érdemes odafigyelni, mert valamikor bizony odafigyeltek rá. Recepciótörténete van, helyi kultusza volt. És ezek általában nem tanulság nélküli dolgok.

MIT KELL TUDNI CSENGEY GUSZTÁVRÓL? (AZ ADATOK)

Csupa fontos dolgot. 1842. augusztus 8-án született Komáromban. A pesti protestáns teológián, majd a jénai egyetemen tanult. Ifjúkori művei közül kiemelkedik *A fogoly lengyel* című balladája, amelyet húsz éves korában írt, és amely 1863-ban, a lengyel felkelés idején jelent meg a Vasárnapi Újságban. A mű fogadtatása szinte példátlan volt: országszerte szavalták és ünnepelték, Csengeyt a legjelentősebb magyar költők között kezdték emlegetni. Ahogy a Miskolci Napló írta a költő hatvan éves írói jubileumát köszöntő cikkében: „a megtikkadt magyar lelkek szinte habzsolták A fogoly lengyel isteni ihlettel írott sorait” (1923. nov. 25.). Így lett Csengey egyszer s mindenkorra „*A fogoly lengyel* költője”. Egy másik ifjúkori alkotása azonban még *A fogoly lengyel* népszerűségét is felül

tudta műlni. A legismertebb Csengey-mű ugyanis (minden kétséget kizáróan) a jénai diákok búcsúdalának magyar fordítása, a *Ballag már a vén diák*. (A Csengey-autográfok jegyzékében a *Végzett diák búcsú-dala* címen található meg.)

1865-ben a Gyermekbarátot, az első nivós magyar gyermekújságot szerkesztette, 1867-től az aszódi evangélikus gimnáziumban tanított, majd a gimnázium igazgatójává nevezték ki. Költeményeinek és beszélyeinek három kötetes gyűjteményes kiadása *Csengey Gusztáv munkái* címmel 1874-ben jelent meg. 1886-tól teológiát tanított az eperjesi evangélikus kollégiumban, megválasztották a teológiai kar dékánjává és a kollégium igazgatójává is. 1890-ben feleségül vette Bartha Lenkét (a *Lenke* című – jegyzékünkbe is felvett – versciklust hozzá írta). 1919-ben hetvenhét évesen – a Trianon elől menekülő eperjesi evangélikus jogakadémiával együtt – Miskolcra költözött. Életének utolsó hat esztendejét töltötte az Avas alján. 1925. július 13-án halt meg, síremléke a Mindszenti evangélikus temetőben áll.

CSENGEY GUSZTÁV MISKOLCI HONTALANSÁGA. Miskolci évei alatt előadásokat tartott a jogakadémián, és „őszikéit”, a *Népkerti dalok*-at írta. A város irodalmi életében nemigen vett részt, elutasította azt a felkérést is, amely egy új irodalmi társaság vezetésével bízta volna meg: „Hogy egy megalakítandó irodalmi társaság élére álljak s annak vezetője legyek, arra én egyáltalán nem érzem alkalmasnak magamat. Hosszu évek nehéz szellemi munkájában kifáradt vénember vagyok s 79-ik évemben mindenek előtt nyugalomra van szükségem [...] Egy más baj is van. Arra a nagy tevékenységi szerepre, amelyre engem igen tisztelt uram kiszemelni szíves volt, idevaló, miskolci ember kell, aki benn él a társadalomban, ismeri annak alkalmas tagjait s tud hatni különféle irányokban; én pedig itt egészen idegen vagyok s itteni rokonaimon kívül alig ismerek egy-két embert.” (Serédi Jenőhöz, Miskolc, 1921. jún. 15., HOM HTD 80.89.2.3. A Serédi Jenőhöz írt leveleket közli Tóth Kálmán, Miskolci Napló, 1925. júl. 26.)

Lakáshoz is nehezen jutott (kezdetben sógornőjénél volt albérlő, majd Soós Mihály református főgimnáziumi tanár fogadta be papszeri házába, végül a város utalt ki számára. egy lakást a haliczkai ún. „menekült telepen”), állandó anyagi gondok gyötörték. Bruckner Győző, a jogakadémia dékánja egyenesen „kultúrbotránynak” minősítette ezt az állapotot: „Csengey Gusztáv országos híré költőnk még mindig hontalan Miskolcon. [...] A fogoly lengyel szerzője [...] dolgozószoba hiányában a jogakadémia helyiségeiben keres napközben írói munkálkodásához szerény kis helyet, vagy enyhébb időben a Népkertben, tehát a szabad ég alatt hódol muzsájának” (*Csengey Gusztáv otthon nélkül. A miskolci lakáshivatal figyelmébe*, Magyar Jövő, 1922. dec. 24.). Maga Csengey is beszámol miskolci hontalanságáról egy ugyancsak Serédi Jenőnek írt rezignált hangú levelében: „Összezsufolva élünk hát egy szobában. [...] a menekültek konyhájáról étkezünk. Ez egész nyugdíjamat elnyeli, sőt nem is elég. [...] Tele bánattal, nyugtalansággal s gyötörő aggodalmak közt – életem 80.ik évében lelki egyensúlyom végképp letörött [...] Én leszámoltam az étellel s többé nem várok semmit, de tölem se várjon senki bármiféle újabb szereplést.” (Miskolc, 1921. szept. 16., HOM HTD 80.89.2.5.)

CSENGEY GUSZTÁV MISKOLCI KULTUSZA (A TÉNYEK). Valószínűleg a történelmi-politikai szituáció adhat magyarázatot arra a különös jelenségre, hogy ezt az öreg, elkeseredett, mérsékelt tehetségű, majdnem jelentéktelen és szinte teljesen elfelejtett költőt élete alkonyán (és halála után is) meglepően nagy (helyi) tisztelet vette körül, mely aztán az **irodalmi kultusz** szokványos rekvizitumai és rituáléi segítségével jutott kifejeződésre. A kultikus tisztelet első, demonstratív megnyilvánulása minden bizonnyal hatvan éves írói jubileumának megünneplése volt 1923. november

A MISKOLCI JOGHALLGATÓK TESTÜLETÉNEK CSENGEY-ÜNNEPÉLYE A SZÍNHÁZBAN, 1923. NOV. 25-ÉN.

MŰSOR :

Az ünnepélyen megjelent egyesületek képviselőinek
üdvözlő beszéde.

1. *Prolog.* Irta és elmondja *Csövek* Károly joghallgató.
2. *Grieg.* Elegikus dallamok. a) Sajgó szívek. b) Tavasz. *Koller Ferenc* igazgató-karnagy vezetése mellett előadja a *Miskolci Filharmoniai Társaság* vonós zenekara.
3. *Csengey Gusztáv:* „Az első ibolya.” Szavalja *Koppányi Magda*.
4. *Csengey Gusztáv:* „Aranszínü sárga levél”, „Mindhiába nézek a jövőbe”. Zenéjét szerzette és előadja *Várjon Géza* jogszigorló.
5. Felolvas *Csengey Gusztáv*ról *Szívós Béla* joghallg.
6. *Csengey Gusztáv:* „Messze röpit gondolatim szárnya” „Régi nótá”. Éneklí *Arany József*, a Miskolci Nemzeti Színház művésze. Zenéjét szerzette és zongorán kíséri *Várjon Géza*.
7. *Csengey Gusztáv:* „A fogoly lengyel” Szavalja: *Koppányi Dénes* joghallgató.
8. *Duorák:* Szerenád. a) Moderato, b) Larghetto, c) Tempo di Valse. Előadja a filharmoniai vonós zenekar.

25-én. „A miskolci jogászegylet által rendezett matiné [...] impozáns keretek között tajlott le vasárnap a miskolci színházban. Az egész jubileum megleghangulatu, intimhatásu ünnepség benyomásával lesz emlékezetes minden jelenlevő számára” (Miskolci Napló, 1923. nov. 27.). A Joghallgatók Testülete – még a matiné előtt – nyilvános diszközgyűlést is összehívott, amelyen disztagjává választotta az ünnepeltet, aki (természetesen) versben mondott köszönetet az őt ért megtiszteltetésért. Pedig a nap fénypontja még csak ezután következett: este a joghallgatók fáklýs-lampionos felvonulással és szerenáddal köszöntötték „az egész Felvidék szeretett Guszti bácsiját” (*Jogászttestületi jegyzőkönyv* a diszközgyűlésről).

A kultikus tisztelet által vezérelt második eseménysorozat a költő **halálával és temetésével** kapcsolatos. A helyi újságok cikkek tömegében méltatták az elhunyt erkölcsi nagyságát és írói érdemeit. A jogakadémia és a város is saját halottjának tekintette „a magyar költők Nesztorát” (Miskolci Jogászélet Szépirodalmi Melléklete, 1925. szept.). Novák István beszámolója szerint „1925. július 15-én Miskolc egyetlen nagy gyászoló családdá forrott össze s ezres tömegekben zarándokolt az evangélikus templom utolsó útjára induló nagy halottja elé a fájdalmas végtisztelességre” (*Az eperjesi-miskolci jogászfűjság diákélete*, Miskolc, 1925). A helyi lapok részletesen tudósítanak a szertartás egyik katartikus csúcspontjáról is, nevezetesen arról, hogy a költő egyik eperjesi tanítványa (a Kiskőrösön vallástanárkodó Furja Zoltán) egyenesen „Petőfi szülőházának udvaráról hozott kerti virágokat Csengey Gusztávnak, aki Petőfi minden versét már gyermekkorában kívülről tudta”, majd a virágokat „a költő porlandó földi maradványaira szórta a még nyitott koporsóban” (Miskolci Napló, 1925. júl. 16.). A gyászmenet – a tudósítások szerint – a *Ballag már a vén diák* hangjai mellett indult el, s amerre elhaladt, az üzletek redőnyeit mindenütt bezárták. A templomtól a temetőig a jogakadémia tanári kara és a jogászfűjság kísérte a négylovas gyáskocsit.

A „város közönsége” hamarosan utcát nevezett el a költőről, a Joghallgatók Testülete pedig 1929-ben **emléktáblát** helyezett el a Csengey utcában. (Felirata: CSENGEY GUSZTÁV / 1842-1925 / EPERJESI EV. KOLLÉGIUMI THEOL. ÉS JOGAKADÉMIAI TANÁR. / ZSOLTÁR-, REGÉNYÍRÓ, KÖLTŐ. A „FOGOLY LENGYEL” SZERZŐJE. / TRIANON MENEKÜLTJE.). Az emléktábla ma már nincs meg. Áll még azonban az a **szobor** (Borsodi Bindász Dezső alkotása), amelyet Bruckner Győző dékán, „az eperjesi szellem miskolci nagy újjáélesztője” (Novák) javaslatára készíttetett a miskolci (eperjesi) jogászfűjság a város támogatásával, és amelyet 1942. aug. 6-án lepleztek le – egy egész napos emlékünnepekség részeként – az evangélikus templom főbejárata mellett, az ún. Luther-udvarban. Megemlékeztek a költőről a mindszei temetőben lévő sírjánál, és (bizonyára az 1923-as hagyományt követve) fáklyás felvonulás keretében Tapolcán is. Az ünnepségeken a legismertebb Csengey-műveket (*Ballag már a vén diák*, *A fogoly lengyel*, *Az utolsó kuruc*) énekelték és szavalták.

CSENGEY GUSZTÁV MISKOLCI KULTUSZA (A MAGYARÁZATOK) Mi lehet a magyarázata annak, hogy egy öreg, elkeseredett, mérsékelt tehetségű, majdnem jelentéktelen és csaknem teljesen elfelejtett poéta körül a kultikus tisztelet félreismerhetetlen formái alakulnak ki? Valószínűleg a történelmi-politikai szituáció. Mondjuk ki: Trianon. Csengey ugyanis (emlékezzünk a költő egykori emléktáblájának szövegére) „**Trianon menekültje**”, vagy (Novák István patetikus modorában) „Eperjes száműzött kollégiumának országos híré költőprofesszora”. A magyar tragédia lokális változataként megjelenő Csengey-életmű nemzeti sorsszimbólummá, morális példázattá, mozgósító erővé, irredenta lobogóvá, az elégikus és nosztalgikus multidézés eszközévé válik. A „költőprofesszor” ravatalára nemcsak Petőfi szülőházának kertjéből hoznak virágcsokrot: „A koszorúk között különösen feltűnt [...] egy fekete szalagos koszorú Eperjes város közönségétől, minden felírás nélkül, jellemzően a mostani szomorú állapotokra.” (Miskolci Jogászélet Szépirodalmi Melléklete, 1925. szept.) Egyébként Novák István is felfigyel az eperjesi koszorúra, és (az ismert emelkedettséggel) kifejti, hogy „ez a felírás nélküli fekete szalag beszélt mindarról, amit a szuronyokkal őrzött határon még szavakban sem lehetett átküldeni”.

A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület miskolci (eperjesi) jogakadémiájának tanári kara mely szomorúsággal jelenti, hogy a *jogakadémia* előadó tanára, az eperjesi ősi Kollégiumnak 1902—03-ban volt rektora, a theológiai akadémiának nyugalmazott tanára és főbb ízben dekanja, a Petőfi Társaság, a Luther Társaság, az eperjesi Széchenyi Kör tiszteletbeli tagja, a Lévy József Közművelődési Egyesület, a Hallei Egyetemi Magyar Egyesület, a Miskolci Joghallgatók Testületének disztagia stb., *egyháztörténész, zsoltárista és költő*, a „Fogoly lengyel” országos hírű szerzője,

CSENGEY GUSZTÁV úr

aldásos életének 83-ik évében 1925 év július hó 13-án visszaadta lelkét Teremtőjének. Kihált hamvait július hó 15-én délután 4 órákor az ág. hitv. evang. templomból kísérvük pihenőre.

Az elhunyt tanári működése a főiskola történetében mindenkor emlékezetes marad; egy ifjú nemzedék vallja őt mesterének, melyet élete példájával tanított keresztényi erényekre, puritán gondolkodásmódra, nemes egyszerűségre.

A Gondviselés beláthatatlan akaratából akkorában kellett elbúdosnia idegenül vált otthonából s messze a hívalló vértanúk városától — hol élete javát lelte s munkásságát, gazdag szellemi kincsét egyházának és hazájának áldozta — tér örök nyugovóra.

„Az igaznak emlékezete áldom”

MAGYAR JÖVŐ FT., MISKOLC

MA
MISKOLCI EGYETEM
MISKOLC

A temetési szertartás orációi is nyilvánvalóvá teszik, hogy a Csengey-kultusz (nyíltan) politikai-ideológiai törekvéseknek rendelődik alá. Dienes István jogszigorló sírbeszéde például a hatásos **revíziós retorikára** épül: „Mint élő memento jártál közöttünk, hogy a Felvidék elvesztét soha egy pillanatra el ne feledjük. [...] Imádkozunk a minden-

ható Istenhez, adjon Neked csendes, békés nyugalmat, nekünk pedig erőt, hogy azzal a tűzzel, lelkes honszeremmel, amit Tőled nyertünk szent örökségképpen, visszaszerezzük Nagy-Magyarországot” (Miskolci Jogászélet Szépirodalmi Melléklete, 1925. szept.). Ez az egyszerre érzelmes és militáns hangvétel jellemzi egyébként Végh László joghallgató – a Csengey-emléktábla leleplezésekor elmondott – beszédét is: „És én, hogy eleget tegyek az ő emlékének, szeretnék most valami emberfeletti módon belekiáltani a levegőbe, hogy meghallja mindenki, hogy mi itt a Felvidékről kiüldözött nagy költő: Csengey Gusztáv emléktáblájának leleplezésekor tiltakozunk az ellen, amit velünk elkövettek. [...] Úgy szeretném belekiáltani a levegőbe, hogy mi itt ezek között a szűk, nyomorult határok között nem bírunk élni. [...] Nekünk az integer, régi Magyarország kell” (Miskolci Jogászélet, 1929. jún.).

A Csengey-kultusz elindítójának feltehetően Bruckner Győző dékán tekinthető, és e kultusz leglelkesebb és legaktívabb közreműködője (azaz a fátkyavivő tömeg) a **miskolci (eperjesi) jogászfijúság** volt. Trianon következményei talán leginkább ezt a nagy hagyományokkal rendelkező, patinás iskolát sújtották. Az irredentizmus így a jogakadémia (hivatalos) ideológiájaként jelenhetett meg. Miskolc polgársága csak a jogászfijúság közvetítésével vált a revízós eszmerendszer követelményei szerint áthangolt Csengey-kultusz részesévé. Ahogy Novák István írja (a tőle megszokott módon): „a jogászfijúság az agg költő köré gyűjtötte a város társadalmát [...] a költőprofesszor korporsója az egymásratalálás újabb szent szimbólumává magasztosult”. A miskolci polgárok (mivel valójában sem magát a költőt, sem az életművet nem ismerték) elfogadták a joghallgatók által konstruált (heroizált) Csengey-képet. „Trianon menekültje” a városi mitológia részévé vált.

A Csengey-kultusz kialakulásának másik oka valószínűleg abban keresendő, hogy a költő tisztességben megöszült alakjához viszonylag könnyen társítható volt a nemes erkölcsiség és szenvedélyes honszeretet ideája. Csengey maga is szívesen beöltözött a lángoló magyarságú hazafi, „**az utolsó kuruc**” (Magyar Jövő, 1925. júl. 14.) obligát jelmezébe. „A március 15-iki ünnepélyeknek egyik specialitása az volt – írja eperjesi visszaemlékezésében Sebesi Ernő –, hogy az ősz hajú poétát Kovács-uccai lakásán felkereste a diákság és a Fogoly lengyel elszavalása után lakása egyik ablakából beszélt hozzánk a Költő. [...] elnézegettem ilyenkor a költő Kossuth-szakállát, a sujtásos mentét és úgy találtam, hogy nem is a költő állt előttün, hanem maga a tradíció a legtisztább és a legnemesebb értelmében ennek a méltóságos szónak.” (Kassai Napló, 1925. 167. sz.) Csengey (ha a szabadságharc eseményeinek nem is lehetett részese) *A fogoly lengyel* sikere után a függetlenségi, szabadságharcos, „kuruc” hagyományok örököseként és letéteményeseként léphetett fel. Ehhez a szerephez aztán egész élete során hűségesen ragaszkodott.

Mint költő szinte programszerűen művelte az ún. **hazafias lírát**: „Az én költészetem mindig hazafias irányú volt. [...] dicső multunk gyászos vagy fényes fordulatai inspiráltak leggyakrabban költői munkásságomban. A magyar szabadság költője igyekeztem lenni” (Miskolci Napló, 1923. nov. 25.). A hazafias irányzat sablonos élményvilága és kiüresedett retorikája jellemzi nagyszámú alkalmi költeményét is. Sebesi Ernő megemlíti, hogy Eperjesen „évitzedeken át ő írta meg a március 15-iki diákünnepélyre az ünnepi ódát”. Természetesen Miskolcon is „Eperjes második Tompáját” (Miskolci Napló, 1925. júl. 16.) tekintették a legméltóbbnak arra, hogy Petőfi Sándorról verset írjon. Az alábbi beszámoló sokat elárul ennek az alkalmi ódaköltészetnek a szokványos mechanizmusáról, lehangoló monotonijáról: „Tegnap felkerestük az ősz költőt, azzal a kéréssel, hogy írjon a Miskolczi Napló újról számába, melyet Petőfi Sándor emlékének szentelünk, ünnepi verset a legnagyobb lírikus születésének századik évfordulójára [...] Készséggel vállalja az ünnepi költemény megírását [...] Majd szíves szóval mondja el, hogy ez lesz a

harmadik Petőfi költeménye, legutóbb a kiskőrösi és az aszói Petőfi ünnepségekre írt ódát.” (Miskolci Napló, 1922. dec. 30.) Az egyik Petőfi-centenáriumra írt ódája egyébként *Emlékezés Petőfire (születése századik évfordulójakor)* címmel jegyzékünkben is szerepel.

Csengey tanárként is előszeretettel mesélt a nemzeti szabadságmozgalmakról, függetlenségi törekvésekről. A jogakadémián *Nemzeti küzdelmeink a mohácsi vész után és Nemzeti küzdelmeink a XVIII. században* címmel tartott népszerű speciálkollégiumokat. Ezeket az előadásokat így idézi fel búcsúbeszédében Dienes István: „Felejthetetlenek azok a történelmi kollégiumok, amelyeken az új fészek egyszerű falai között, de az eperjesi ősi Collégium nemes tradíciójától áthatva, olyan áhitattal hallgattunk Téged. Hallottuk Bocskay, Bethlen, Rákóczy küzdelmét, a nemzet megpróbáltatásának idejét... s a kurucok bánatán, magyarok bánatán hányszor könnyeztél és könnyeztünk [...] a nemzet küzdelmeit megismerni, a hazát önfeláldozással szeretni Tőled, az utolsó kuructól tanultuk meg.”

A „tárogató hangú ősz költő” (Miskolci Napló, 1925. júl. 14.) hontalansága is az utolsó kuruc (hálás) szerepét erősítette. A **bujdosás**, a száműzetés tragikus magyar hagyománya vált felismerhetővé ebben a sorsképletben, a költő (példázatos) élettörténete **nemzeti sorsszimbólumként** értelmeződött. Trianon mintegy aktualizálta a bujdosó hazafi romantikus alakja köré épülő nemzeti (kuruc) mitológiát, legendáriumot, így nem meglepő, hogy az Eperjest elhagyó és Miskolcon letelepedő „költőprofesszor” rövid idő alatt (politikai) üldözötté avanszált: „mint bujdosó kuruc volt kénytelen menekülni 1919-ben a cseh impérium elől. [...] Maradhatott volna talán ott is, de ő eljött szenvedni bujdosó magyarnak, semmint maradjon fogoly magyarnak” (Magyar Jövő, 1925. júl. 14.). A költő sorsában demonstrált **szabadságharcos és függetlenségi tradícióra** utal a Csengey-kultusz egyik elmaradhatatlan rituáléja is: „az utolsó kuruc” temetése alatt „felsírt a bujdosó kurucok, a menekülők tárogatója” (Miskolci Jogászséglet Szépirodalmi Melléklete, 1925. szept.). A jogászszenekar a Csengey-emléktábla leleplezésekor is a költő legkedvesebb dalait, a kuruc nótákat játszotta.

A Csengey-kultusz működtetéséhez azonban nemcsak a Trianon-trauma és a kuruc hagyományok megidézése szükségeltetett, hanem a **pátriárkai kor** által kínált autoritás is. Ahogy Kőrösi Béla írja: „A régi idők hordozták bölcsőjét, amikor még a régi erények éltek, amiket ő teljes értelemben örökölt. [...] Csengey Gusztáv pátriárka és apostol volt, akire teljes értelemben illt rá az írás szava: Ez egy igaz ember.” (HOM HTD 80.89.7.14.) A „régie erények” mellett „a magyar költők Nesztorának” irodalmi tekintélyét elsősorban az alapozta meg, hogy „letéteményese és haláláig hű őrzője volt annak a nagy irodalmi örökségnek, melyet irodalmunk klasszikus nagyjai, különösen Arany János, reánk hagytak” (Miskolci Jogászséglet Szépirodalmi Melléklete, 1925. szept.). Más-hogy fogalmazva: „Benne a magyar irodalom magas ívelésű pályájának utolsó szereplője tűnt le az élet színteréről, hogy Petőfi, Arany, Lévy után [...] bezárja azt az irodalomtörténeti korszakot, melynek az előbb említettek elköltözte után egyedüli képviselője volt közöttünk, hogy élő alakjával ismét és ismét figyelmeztessen bennünket e nagy idők nagy szellemére.” (*Kivonat a miskolci ág. hitv. ev. egyház tanácsának 1925 évi július hó 21-én tartott ülésén felvett jegyzőkönyvéből*, HOM HTD 80.89.6.1.) Csengeyben tehát – Lévyhoz hasonlóan – azt tisztelte a közönség, hogy szinte egyetlen élő reprezentánsa volt a magyar irodalom *Arany*-korának.

Miskolci (be)fogadatlását bizonyára az is elősegíthette, hogy életfelfogása és költészeteszménye egyáltalán nem állt távol a **Lévy-féle ideáloktól**. Mert Miskolcon a század első felében Lévy megfellebezhetetlen kultusza körül szerveződik az irodalmi élet

„Ha itt valaki ismét a város költője akar lenni – elmélkedik erről *Miskolci köszörű*című írásában Krúdy Gyula – annak legalábbis akadémikusnak kell lenni, művelnie kell ódát, a komoly lírát, és nem szabad megretirálni a nehéz borok elől. A régi megkopott házak mentén tulajdonképpen napjainkban is Lévay József törekény, őszbe borult alakja suhan tova, amikor költészetre fordul a beszéd.” (*Irodalmi kalendárium*, Bp., 1989.) Csengey miskolci költővé válását mi sem jelezte jobban, mint az, hogy nevét a Lévayé mellett kezdték emlegetni: „Lévay József megszentelt földjén [...] hajtottad le örök nyugalomra tiszteletben megőszült fejedet, érdemes nesztorunk. Megindító véletlen, hogy bujdosóvá tett sorsod [...] idehozott a Bükkárnyalta borsodi magányba, hol Lévay 75 éven át írta dalait, azokat, melyeknek eszményvilágát a te ideális telked is annyira szomjazta. [...] innen röppentek ki egészséges magyar dalai szerte a hazába és szerezték számára a követőket, barátokat, híveket, akik között te voltál a legnagyobbak egyike.” (*Miskolci Jogászélet Szépirodalmi Melléklete*, 1925. szept.) A miskolci Lévay József Közművelődési Egyesület (mely tiszteletbeli tagjává választotta a költőt) testületileg vett részt Csengey temetésén. Bank Sándor, az egyesület elnöke a ravatalnál jelentette ki: „a Lévay Egyesület méltó büszkeséggel őrzi Lévaynak emléke mellett Csengey Gusztávéét is.” (*Miskolci Jogászélet Szépirodalmi Melléklete*, 1925. szept.)

PORKOLÁB TIBOR

Autográf Csengey-verskéziratok a Herman Ottó Múzeumban és az Országos Széchényi Könyvtárban

A Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattárában (a továbbiakban: HTD.) és Irodalomtörténeti Gyűjteményében (IGY.) számos Csengey-verskézirat található. Többségük tisztázatlan, ám van közöttük jó néhány, amely szemmel láthatóan munkapéldány. Az állományban egy kéziratos kötet is található, a *Lenke* (leltári száma: HTD. 73.898.2). Címlapján az 1890-es évszám olvasható. Ajánlása: „Kedves feleségemnek / Bartha Lenkének”. A *Lenke* versei két csoportra oszlanak *Menyasszonyom* (I.), illetőleg *Feleségem* (II.) címmel. A második verscsoport 13. darabja (*Tavaszi közepén*) után valószínűleg hiányzik egy rész a kötetből. Az alábbi jegyzék föltünteteti a Herman Ottó Múzeumban található összes autográf verskéziratot cím vagy annak híján (szögletes zárójelbe tett) kezdősor szerint. A jegyzék a címeket betűhíven és betűrendben közli. A címtételeket követő keltezés Csengeytől származnak, de mai helyesírással állnak. A jegyzék egyes tételeiben ezután vagy leltári szám következik, vagy annak jelölése, hogy a vers hol található a *Lenke* (rövidítve: L.) című kéziratos kötetben; az utóbbi esetben a római szám a verscsoportra utal, az arab pedig a költemény verscsoporton belüli sorszáma. A kötetbe felvett versek esetében közöljük a megjelenés helyét is. Rövidítéseink: *Költ.* = CSERGEY Gusztáv *Munkái*, I, *Költeményei*, Budapest, 1874; *Vall.* = CSERGEY Gusztáv, *Vallásos költemények és énekek*, Budapest, 1912. Ha ugyanannak a versnek esetleg több kézirata is van, mind egyiket szerepeltetjük a jegyzékben.

A bornemiszak és nemdohányosok. IGY. 92.99.8.

A fenyvesben. 1895. július 19. L. II, 16.

A harmadik ének. Eperjes, 1919. április 4. HTD. 80.89.1.28.

A hívőkhöz. 1901. HTD. 80.89.1.3. (*Vall.*)

A jelen korban. L. II, 7.

A jóslat. Eperjes, 1919. május 7. IGY. 92.99.13.

A kedves úton. L. I, 24.

A kurucz jelszó. 1915. május 15. HTD. 80.89.1.10.

A ledőlt szobor. Sopron, 1922. március 15. IGY. 92.99.27.

A lombos fa regéje. Eperjes, 1918. október. IGY. 92.99.26.

A lombos fa regéje. (Búcsu Eperjestől). Eperjes, 1918. október–december. HTD. 80.89.1.16.

A miskolci népkertben. (1920/21). I. HTD. 80.89.1.31.

A művésznéphez. 1915. május 27. IGY. 92.99.7.

A négy százados ünnep. 1917. június 27. HTD. 80.89.1.13.

A nemzet apostola. 1896. HTD. 80.89.1.1. (Külön kiadványként megjelent „az eperjesi ev. tanítóképző-intézetnek 1896. ápr. 25. tartott hangversenye alkalmára” Eperjesen.)

A posta. 1923. IGY. 92.99.2.

A posta. 1923. IGY. 92.99.31.

- A savanyú víz után.* 1895. július 25. L. II, 17.
- A szabadság első vasárnapján. I.* Eperjes, 1918. november 17. IGY. 92.99.35.
- A szabadság első vasárnapján. II.* 1918. november 22. IGY. 92.99.34.
- A Tarcza partján.* Eperjes, 1918. július 15. IGY. 92.99.5.
- A teljesült jóslat. I–II.* Eperjes, 1915. június 9. IGY. 92.99.36.
- A verandán.* 1895. július 27. L. II, 18.
- [Akiknek van miből...] 1921. december 7. HTD. 80.89.1.33. (Az Alkony c. vers töredéke.)*
- Április 11 és 14.* 1912. április 14. IGY. 92.99.11.
- Árpád.* 1907. szeptember 16. IGY. 92.99.17.
- Árvíz után.* Eperjes, 1919. július 18. HTD. 80.89.1.27.
- Aszód ünnepe. (Petőfi [s]zületése századik évfordulóján).* Sopron, 1922. március. IGY. 92.99.25.
- Aszód ünnepe. (Petőfi születése századik évfordulóján).* 1922. HTD. 80.89.1.41.
- Autodafé.* 1890. április 19. L. I, 8.
- Az első ibolya.* 1892. február 27. IGY. 92.99.9. (Vall.)
- Az első ibolya.* HTD. 80.89.1.18. (Vall.)
- Az én csalóányom.* L. II, 2.
- Az én zsoltárom.* 1919. január 7. HTD. 80.89.1.20.
- Az erdő.* L. I, 9.
- Az otthon felé.* L. I, 2.
- Az őskor átka. I–II.* L. I, 3–4.
- Borzalmas napok.* Eperjes, 1919. február 17. HTD. 80.89.1.21.
- Búcsu.* L. I, 12.
- Couplet a nagy csizmáról.* Eperjes, 1915. június 12. IGY. 92.99.22.
- Duszik Lajosnak, régi tanára.* 1922. december 20. IGY. 92.99.19.
- [Egy régi látás szívem' borzogatja...] HTD. 80.89.1.39.*
- Egykor és most.* 1918. november 27. IGY. 92.99.12.
- Egykor és most.* Oroszlány, 1922. október 17. IGY. 92.99.6.
- [Életem alkonyán...] 1915. március 1. IGY. 92.99.30.*
- Elmenőben.* 1895. július 29. L. II, 19.
- Emlékezés Petőfire (születése századik évfordulójakor).* Miskolc, 1922. november 30. HTD. 80.89.1.40.
- Emlékezet.* L. I, 1.
- Ének.* Január 22. (évszám nélkül). HTD. 80.89.1.25.
- Ének.* 1919. január 22. HTD. 80.89.1.30.
- Eperjeshez.* Miskolc, 1923. február 12. IGY. 92.99.32.
- Erdőben.* 1890. május 18. L. I, 17. 1919. HTD. 80.89.1.19.
- Fejecskéd...* L. I, 22.
- [Fején a forgós kalpag és, alóla...] IGY. 92.99.36.*
- Felhős az ég...* L. I, 23.

Felköszöntés. HTD. 80.89.1.23.

Felköszöntő Gerhard Béla nevenapjára. HTD. 80.89.1.15.

Gyermekségem faluja. 1894. december 25. L. II, 14.

[Ha nem is a bánya aranyán, ezüstjén...] Eperjes, 1907. április 17. HTD. 80.89.1.5.

Hadi népdal. Eperjes, 1915. május 23. IGY. 92.99.37.

Helikon ünnepe. (Festetich György gróf emlékezete). 1921. április 30. IGY. 92.99.24.

Husvét előtt. 1915. április 1. IGY. 92.99.21.

Itthon. [Sorsom vészes tengerén már...] L. II, 1.

Jehova könyve. L. II, 3.

Július huszadika. 1890. július 20. L. I, 28.

Junius 4-ike után. IGY. 92.99.39.

Karácsony estéjén. „1918. Karácsony estéjén.” IGY. 92.99.14.

Kassához. 1923. HTD. 80.89.1.44.

Késmárk. IGY. 92.99.23.

Késmárk. 1923. március 11. IGY. 92.99.20.

Késmárk. 1923. március 11. HTD. 80.89.1.43.

Látogatás a kedves emlékü fánál. [I]–III. 1896. május 21. L. II, 20–22.

[Légy üdvöz édes boldog ifju multam...] IGY. 92.99.41.

Lenkémnek. (a „Vadonban” regényhez karácsonyra). 1894. L. II, 15.

Magamnak. III. 1921. március 16. HTD. 80.89.1.37.

Magunk. 1891. február 25. L. II, 11.

Majd elmegyünk! Eperjes, 1919. április 5. HTD. 80.89.1.24.

Már a negyedik! Eperjes, 1915. május 22. HTD. 80.89.1.12.

Márczius 15-ike. 1922. HTD. 80.89.1.42.

Márczius 15-ikén. 1921. HTD. 80.89.1.38.

Martius 31. L. I, 10.

Mese a rút lovagról. L. I, 27.

Mikrokosmos. L. I, 20.

[Mit akarsz itt öreg vendég...] Február végén (évszám nélkül). IGY. 92.99.38.

[Multunk nagy szenvedése záloga szebb jövőnknek...] HTD. 80.89.1.32.

Muszka étvágy. Eperjes, 1915. április 15. IGY. 92.99.29.

Nagy népek harczában. Eperjes, 1915. április 6. HTD. 80.89.1.11.

Ne bántson az... L. I, 26.

Nehéz időkben. 1909. HTD. 80.89.1.8. (Vall.)

Nélküle. L. II, 4.

[Nem a nagy urak fényes palotája...] IGY. 92.99.40.

Nem sokára... 1890. december 7. L. II, 8.

Nevem napján. Eperjes, 1919. augusztus 2. HTD. 80.89.1.26.

[Óh ha te lettél vón' a nagy had vezére...] HTD. 80.89.1.7.

Óh te is... L. II, 6.

Októberben. 1911. október 8. HTD. 80.89.1.9.

Örökké... L. I, 25.

Petőfi emléke. IGY. 92.99.38.

Proletár világ. (Ceruzával: Új idők. II.) Eperjes, 1919. június 16. HTD. 80.89.1.22.

Pünkösöd ünnepén. 1918. május 19. HTD. 80.89.1.14.

Pünkösöd ünnepén. Eperjes, 1918. május 19. HTD. 80.89.1.17.

Rejtett dal. 1921. március 2. IGY. 92.99.3.

Sétáim. Eperjes, 1919. május 7. IGY. 92.99.15.

Szabadulás. (Ceruzával: Új idők. I.) Eperjes, 1919. június 8. HTD. 80.89.1.29.

[Száz éve már, hazám, hogy Miskolcz városában...] HTD. 80.89.1.32.

Szerelem fájdalma. L. I, 11.

Szerelem hullámai. I–III. 1890. május 10. L. I, 14–16.

Szétfoszlott remény. 1896. november 1. L. II, 23.

Szilveszter napján. (1890). L. II, 9.

Szilveszter-estére. 1922. IGY. 92.99.18.

Szomorú nóta. 1918. november 30. IGY. 92.99.10.

Találkozás. HTD. 58.335.1.

Tanítványaimról. Eperjes, 1919. május 20. IGY. 92.99.16.

Tanítványok bucsuja Hazslinszky Frigyesről. 1896. november 20. HTD. 73.898.1.

Tavaszelején. I–III. L. I, 5–7.

Tavaszközépén. 1891. április 21. L. II, 13.

Tavaszkor. L. II, 12.

[Te büszke vára Thököli hadának...] HTD. 80.89.1.34.

[Ti kik oda fenn lármáztok...] HTD. 80.89.1.35.

Tökölly Imre emlékezete. IGY. 92.99.33.

Új köszöntés. Eperjes, 1919. február 27. IGY. 92.99.1.

Útközben. Újhely, 1890. április 8. L. I, 13.

Úton. Berence, július 30. (évszám nélkül). L. II, 10.

Vele. I–II. L. I, 18–19. *

Vigaszunk. 1915. június 1. IGY. 92.99.4.

Visio. L. II, 5.

Visszajött a... L. I, 21.

Visszatekintés. Eperjes, 1907. november 25. HTD. 80.89.1.6 és 80.89.1.4.

Vörösmarty szózata. 1921. augusztus 22. IGY. 92.99.28.

Vörösmarty szózata. A címhez tartozó lábjegyzet: „Nyugatmagyarország átadása alkalmára.” 1921. HTD. 80.89.1.36.

Második jegyzékünk az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található autográf verskéziratokról készült, amelyek a *Quart. Hung. 3188* jelzetű gyűjteményhez tartoznak az „Itten éltem, ez alacsony házban...” kezdetű *Itthon* kéziratának kivételével. Nem tüntettük azonban föl az ugyancsak a gyűjteményben lévő *Cara[ffa]*. (fol. 57.) és a „Kicsiny szájadra csókok hullanak...” kezdetű *Wredék* (fol. 58–59.) kéziratait, mivel azok szerintünk nem Csengey kezétől származnak. A *Jénai diákéletemből* című verscsoport egyes darabjai mellett jelöltük idetartozásukat. Négy vers esetében a megjelenés helyére is utalunk a már bevezetett rövidítéssel.

A falu rózsája. Aszód, 1864. szeptember 2. *Quart. Hung. 3188*, fol. 8.
A kocsmában. (Jénai diákéletemből. IV.) Neckrewicz, 1867. augusztus 10. *Quart. Hung. 3188*, fol. 21–22.
A puszta rózsája. 1864. *Quart. Hung. 3188*, fol. 10.
A thüringiai erdőségben. (Jénai diákéletemből. I.) 1867. június 15. *Quart. Hung. 3188*, fol. 19.
A tudás korában. Tés, 1869. aug. 6. *Quart. Hung. 3188*, fol. 43.
A welmissei erdőségben. (Jénai diákéletemből. VI.) Welmis, 1867. augusztus 22. *Quart. Hung. 3188*, fol. 29.
Alföldön. Szolnok, 1868. február 22. *Quart. Hung. 3188*, fol. 39.
Anyám neve napjára. 1864. *Quart. Hung. 3188*, fol. 7.
[Anyám virágot adj nekem...] 1864. *Quart. Hung. 3188*, fol. 11.
Aratáskor. *Quart. Hung. 3188*, fol. 38.
Az ablaknál. 1–3. 1864. *Quart. Hung. 3188*, fol. 1–3.

Ballada. November 17. (évszám nélkül). *Quart. Hung. 3188*, fol. 48–50., 53.
[Barna kis lány az ablakból mosolyog...] 1864. *Quart. Hung. 3188*, fol. 4.
Biztatás. Szolnok, 1868. május 9. *Quart. Hung. 3188*, fol. 40.

De minek szól... Aszód, 1884. szeptember 27. *Quart. Hung. 3188*, fol. 24.
Deres ösznek... „(Jav. Aszód. aug. 30. 1864)” *Quart. Hung. 3188*, fol. 5.

Egyszerűség. *Quart. Hung. 3188*, fol. 18.
Emlékezés Hellasra. (A történelem olvasása közben). 1. Szolnok, 1868. március 24. *Quart. Hung. 3188*, fol. 37. (Költ.)
Emlékirataimról. Jéna, 1867. május 2. *Quart. Hung. 3188*, fol. 17–18.
Erdőben. Szirák, 1884. augusztus 9. *Quart. Hung. 3188*, fol. 23–24.

Hasdrubal neje. 1871. december 6. *Quart. Hung. 3188*, fol. 54–55.
Haza felé. (Jénai diákéletemből. VIII.) „Az apal dai uton”, 1867. szeptember 4. *Quart. Hung. 3188*, fol. 22–23.
[„Hogy siratna kivüled mást virágod...”] *Quart. Hung. 3188*, fol. 12–14.

[Itt a művészet árva...] *Quart. Hung. 3188*, fol. 10.
Itthon. [Itten éltem, ez alacsony házban...] Anal. lit. 912.
Itthon. [Itthon vagyok kedves hazámban újra...] 1867. *Quart. Hung. 3188*, fol. 33–34.

- [„Kedves tükröm, szólj őszintén...”] Quart. Hung. 3188, fol. 40.
Két madár. „A franczia-porosz háború idején”, 1870. Quart. Hung. 3188, fol. 47.
Kocsin. Szolnok, 1868. február 26. Quart. Hung. 3188, fol. 36.
Kunitzvár romján. (Jénai diákéletemből. V.) 1867. augusztus 21. Quart. Hung. 3188, fol. 25–26.
- [*Le-lehajol egyik, másik...*] Jéna, 1867., „Husvétvasárnap”. Quart. Hung. 3188, fol. 17.
- Magános mulató.* 1872. január 6. Quart. Hung. 3188, fol. 56. (Költ.)
Magyar nóta. 1872. Quart. Hung. 3188, fol. 55.
Maró emléke. (<Emlékezés Marira.>) Szolnok, 1868. április 16. Quart. Hung. 3188, fol. 41.
Mátyás Király kedvese. Ballada. 1864. Quart. Hung. 3188, fol. 14–15.
[Mikor én őt megszerettem...] 1864. Quart. Hung. 3188, fol. 6.
- Régi idők lantja. (Régi guitarre-om fölhúrozása alkalmára).* Aszód, 1869. július 12. Quart. Hung. 3188, fol. 44–45.
[Rongyos festett asszony elcsavarog messze...] 1871. november 15. Quart. Hung. 3188, fol. 48.
- [*S a mint ezt gondolom...*] Aszód, szeptember 1. (évszám nélkül). Quart. Hung. 3188, fol. 8.
Séta. (Jénai diákéletemből. VII.) „Jéna mellett”, 1867. augusztus 22. Quart. Hung. 3188, fol. 30.
- Szücs Marcsa. Ballada.* December 14. (évszám nélkül). Quart. Hung. 3188, fol. 51–53. (Költ.)
- [*Valami egy szebb világból...*] 1864. Quart. Hung. 3188, fol. 9. (Költ.)
[<Végsőt lobban a láng...>] Quart. Hung. 3188, fol. 40.
Végzett diak bucsu-dala. A németországi „Bemooster Bursche” után. Aszód, 1868. Quart. Hung. 3188, fol. 35, 38.
Viharos napon. (Jénai diákéletemből. IX.) Wittenberg, 1867. szeptember 4. Quart. Hung. 3188, fol. 27–28.
Virágdalok. I. Quart. Hung. 3188, fol. 31.
Vis a' vir. (Jénai diákéletemből. II.) Gotha, 1867. június 16. Quart. Hung. 3188, fol. 20.
- Wartburgon. (Jénai diákéletemből. III.)* Trinzessinhöhe, 1867. Quart. Hung. 3188, fol. 20–21.

A jegyzékek után közlünk néhány – kötetben meg nem jelent – Csengey-verset betűhív átiratban. Az *Autodafé* a kéziratos *Lenke*-kötet *Menyasszonyom* című verscsoportjához tartozik. A *Rejtett dal* kéziratlapján két hivatalos jellegű fogalmazvány is olvasható. Az egyik egy, a versnél három nappal későbbre kele-

zett levélé, amely – Csengey részvényeinek ügyében – a „Tekintetes Magyar Általános Hitelbank”-hoz szól. A másik fogalmazvány tulajdonképpen csak tárgymegjelölése egy kérvénynek „A Tekintetes városi Lakáshivatalhoz Miskolczon [...] két szobából – esetleg <egy> 3 szoba és konyhából álló <kis->lakásnak kiutalása iránt”; összefüggése a *Rejtett dallal* nyilvánvaló. A miskolczi népkertben (1920/21), az „Akiknek van miből...” kezdetű töredék, az Eperjeshez és *A bornemiszaak és nemdohányosok* is Csengey Gusztáv életének miskolci időszakából valóak; a töredék az *Alkony* című vers befejező része. Az Eperjeshez szerzői lábjegyzetét a kéziratnak megfelelően közöljük.

Autodafé.

Autodafét tartok,
Megrakva a máglya;
Tűzbe veled, multam
Eretnek-világa!
Csábos kísértői
Sok fekete éjnek...
Hervadt virágszálak...
Fájó tört remények...

Könnyel ázott sorok,
Vérző szívvel írva,
Hamvadjatok el mind,
Mind a közös sírba';
Lelkemet öldöklő
Hosszu néma átok...
Ti csalfa lidérczek
Mind – isten hozzátok!...

Fölcsapott a tűzláng...
Lelohad... Kialszik...
Sziporka se látszik,
Zizegés se hallszik...
Valami égi hang
Zsong szelíden halkal...
Szabad vagy óh lelkem!...
Hasad már a hajnal.

Apr. 19.
890.

Couplet a nagy csizmáról.

A mi földrésznünk nagy csizmáját
Tán megnevezni sem kell,
Európának régi csodáját
Ismeri minden ember,
Ismeri régen a világ,
Ismeri már a kis diák,
Hisz latinul kell megtanulnia:
Hogy ez a föld a szép Itália,
A csodaszép Itália.
Lakói nem vad indiánok,
Ők taliánok.

Annak is volt egykor hazája,
Volt szép virágzó állama,
Ha Columbus fel nem találja,
Talán még ma is állana.
De a fehér had bényomult,
S a rézbőrű nép elvadult,
S erdős vadonban kell bújdosnia...
Más a mi nagy csizmánk Itália,
A csodaszép Itália
[Lakói nem vad indiánok,
Ők taliánok.]

Aki a csizmán végzi dolgát,
Azt hívjuk csizmadiának.
A talpat a fejbőrhöz toldják,
Rá szarat is csinálnak.
No e nép ezt nem miveli,
A munkát ő nem kedveli,
Hisz neki nem is kell tanulnia?
Terem narancsot szép Itália,
A szép derűs Itália,
Lakói nem vad indiánok,
Ők taliánok.

Szeret merengni, így találja
A regg s a naplemente,
Ő neki régi ideálja
A dolce far niente.
Munkára kezét se emel,
Napestig boldogan hever,
És este felderíti Thália.
Övék a bájos szép Itália,
A szép derűs Itália.

Lakói nem vad indiánok,
Ők taliánok.

Felugrik egyszer a lazaróni,
Nagy láng kapott szívébe,
Nem izlik már a makaróni,
Oly únott lett a béke.
Most már – óh felfordult világ! –
Ők politikus csizmadiák,
S a békepártnak meg kell buknia.
Tombol a bájos szép Itália,
A szép derűs Itália.
Lakói nem vad indiánok,
Ők taliánok.

Pedig sokáig, nem is oly régen
Ők jóbarátok voltak,
Mivelünk éltek szövetségben
És szépen gyarapodtak;
Most hadi láрма kell nekik,
A szövetséget megszegik.
Lovallta angol, muszka, francia.
Forrong a bájos szép Itália,
A szép derűs Itália.
Lakói nem vad indiánok,
Ők taliánok.

Örülnek ők a változatnak,
Mulattató a tréfa,
Egész vidáman fosztogatnak,
És jól esik a préda;
De rájuk zúdul majd a harcz,
A pusztulás, a hadi sarcz,
Halomra hull a műélvek fia,
S ha rommá lesz a szép Itália,
A szép derűs Itália,
Ők lesznek a vad indiánok,
A taliánok.

Eperjes 1915. Jún. 12.

A miskolczi népkertben. (1920/21).

I.

Légy üdvöz újra, bújdosóknak
Szép enyhe menedékhelye!
Lelkem pihenni jött tehozzád,
A bánat nem jött el vele.
A lomb szelíden ing fölöttem,
S én itt a sorsot ringatom:
Talán elalszik szívem mélyén,
Tán feledésbe altatom?

Nem nézek itt a zord jövőbe,
Mi szívriasztón megjelen,
Elég üdülni én nekem most
A pillanatnyi szép jelen.
Óh megnyugodni lomb alatt most
Ez a néhány percz oly kevés!
Majd hosszú lesz a szűk lakásban
Utána a bús ébredés.

De mért borongok? hisz pihenni,
Feledni jöttem én ide! –
Űzd el magadtól a kísértőt
Lelkemnek ébredő hite! –
Lesz még idő, hogy rám sugárzik
A szép mosolygó virradat;
Lásd benne újra felragyogni
Rég sírba szállott multadat.

Miskolczi népkorcsban (1920/21).

I.

Légy üdvöz újra, bújdosódnak
Szívenyke menedékhelye!
Szellem pihenni jött sehová,
A bánat nem jött el vele.
A lomb szeliden ing fölöttem,
S én itt a sorsos ringasom:
Talan elalászik szívem mélyén,
Tán feledésbe altatom?

Nem nézek itt a zord jövőbe,
Mi szívrisztón megjelen,
Elég üdülni én nekem most
A pillanatsnyi szép jelen.
Oh megnyugodni lomb alatt most
Ez a néhány percz oly kevés!
Majd hosszú lesz a szűk lakásban
Utána a bús ébredés.

De miért borongok? hisz pihenni,
Feledni jöttem én ide! —

Újra el magadtól a kisérő
Szellemnek ébredő hise! —
Lesz még idő, hogy rám sugárzik
A szép mosolygó virradat;
Lásd benne újra feltárgyozni
Rég sírba szállott multadat.

Rejtett dal.

Lelkem merengve bolyg a bús hazában,
Keres egy pontot, hol megnyughatom,
Egy zughelyet csak, hol meg állna lábam,
Hogy megpihenjen egy kicsiny padon.
Mögötte kis ház mintha hívogatna,
Hogy benn találom nyugovó helyem...
Ez itten? ámbár menedéket ad ma,
Csak gondot ébreszt minden reggelen.

Volt egykor – óh volt kedves szép lakásom,
Az a mi nyájas régi otthonunk,
Várt jó barátokra étek a paráson,
S terített asztal, rajta jó borunk.
Vidám beszéddel ringatott a béke,
Hangzott a nóta, csengett a pohár,
De hogy kiűzött onnan Giskra népe,
Otthonra sorsunk sehol sem talál.

Nincs hangja immár biztató reménynek!
Óh de ne mondd el, lelkem, senkinek!
Ez sorsa mostan sok ezer szegénynek,
S az, aki gazdag, úgy sem érti meg.
Velem ki érez, óh ki tudja hány van?
De ez csak újabb bánatot nevel;
S midőn kiáradt itt e bús magányban,
A kis dalokban magam rejtem el.

1921. Márczius 2.

[Akiknek van miből...]

Akiknek van miből,
Osztóznak a kincsen,
Én nem osztoszkodom,
Nekem semmim sincsen,
Amim volt, az elmúlt,
Többé vissza nem jő,
Én nekem semmit sem
Hozhat a jövőendő.

Ami még megmaradt,
Mi még el nem veszett,
Azt őrzi szívemben
A szép emlékezet,
De még ez sem lészen
Másnak öröksége,
Velem száll az egykor
A sir éjjelébe

Egykor!... Úgy érzem:
Talán nem sokára,
Vén kornál a halál
Nem várat magára.
S mi marad utánam,
Hogyha eltemetnek?
Mint annyit, engem is
Lassan elfelednek.

De mégse! megmarad,
Amit dalba irtam,
Szép emlékeimből
Amit könnybe sirtam,
Megérti sorait
Ifju szivek búja,
S ifju sziveikben
Föltámadok újra!

A bornemiszak és nemdohányosok.

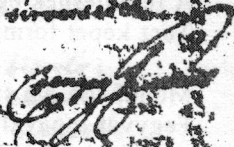
A Pegazusra emelj fel, dalom!...
Azaz hogy – Itt van a modern falon
A csodakagyló. Rikkantok: haló!
Hé Múza, jössz te! – Nem kell már a ló.
S alighogy hívtam, im előkerül
S belebeszélni elkezd emberül.
Ti rólatok szól, józan okosok:
Ti Bornemiszák s Nemdohányosok! –
Úgy értsed, együtt, ezt a két hiányt:
Ki bort nem élvez és nem szí dohányt.
Mert van, ki ebben csak félig hibás,
Akiben megvan még a borivás;
Elnézzük néki azt, hogy nem pipál,
Ha vélünk szépen el-eliddogál.
De aki mind a kettőt megveti,
Az ezt mint *életelvet* hirdeti.
S miért? no halld: egy dagadtmájú jós,
Nem astrologus, egy görhes tudós,
Kinek pókhálós volt már az [esze],
Új kátét írni mozdult meg keze,
Neve is czifra: Higiénia,
Van benne fizika és kémia,
Fiziologia s más ilyes ia,
Ennek tanától kell borzadnia,
Ki nagyon félti gyáva életét,
S bizik e tanban, mely hazudva véd.
Ez életünknek két legfőbb javát,
A szüz dohányt és szöleink borát
Gyilkos méregnek fennen hirdeti,
S a remegőket így ijesztgeti.
Penészes szótár lapján valahol
Nevet talált rá, egyik *alkohol*,
A másik buta szó a *nikotin*,
Ez a két szócska mordul ajkain,
Eléjük egy kis diák szócska jut:
Az „anti” ezzel indít háborút
Ellened óh, nemes bor és dohány! –
S már harsog minden völgyben s hegy fokán.
No enni – az kell, igyunk rá vizet,
Hisz ezért akcizt senki sem fizet,
Egy kis vízdíjat itt-ott városokban,
De az csekélység, melynek vize sok van.
Falun pediglen ingyen jár a víz,
Micsoda pompás, mily fölséges íz!
A vízivást ekként dicsérik ők,
Oly megható, miként ha borju bög.

A bormisisták és nemdohányosok.

ú. Begyusra emelj yet, datom! ...
Graz hogy — Itt van a modern falon
A ordahagyló. Rikkantok: halo!
Hi Miassa, jössz be! — Nem kell már a lá.
Salighogy hívom, inn elökreül
É belatöcölmi elkesed emberül.
Fioblasok szót, józan okosok:
Ti bormisisták s nemdohányosok! —
Ugy értesed, egyike, ott a kist hiányt:
Ki bort nem élve és nem a dohángt.
Mert van, ki ebben csak félig hibát,
Eltérve megvan még a borivás;
Elnézetek neki azt, hogy nem pipált,
Ha véltünk orágn el-elidőgél.
De aki minde kassát megvesz,
Az ott mint élelőse hűdese.
É miért? no halló: egy dagadimjü jós,
Nem astrologus, egy görbes tudós,
Kinek pótkülön volt már az igazság
Uj kassát bni mozdult meg kass,
Hare is csigra: Fligienus,
Van benne fizika és chemia,
Fiziologia s más ilges is,
Emelt tanástól kell borzadnia,
Ki nagyon feltűttyűve élés,
Eltérve a tantán, mely kezudva véd.
Ez életünknek kis legfőbb jává,
A más dohángt és szőlésit borít
Fizikus méreget jennu hirteti,
É a remegőket így ijertgeti,
Poniosos szót, lapján valahol
Nemes talált rá, egyike alkohol,
A másik bura és a nikotin. T
Eljűt egy kis diát szótka jut:
Az „anál” szót indit hűbörös
Ellenszól, nemes bor és doháng! —
É már harog minden völgyben shaggyfol.
No inni — az kell, igazán rá viret,
Hirt ezid alkarsz szüti vanfiast,

Tegyük fel hát, hogy céljukat elérik:
Nem nő dohány és a szőlő nem érik,
Nem lesz szivar, csibuk... kivész a bor...
Nézzünk körül, nos milyen lesz e kor?
Hova lett a jókedv, a tréfa, nóta,
Mi földerített ezredévek óta? –
Mindenki sunnyog, ógyelg, fanyalog,
Akár bicziklin jár, akár gyalog:
Munka után ha jő a pihenés,
Hasára fekszik és a fűbe néz.
S ha összejönnek itt-ott egynehányan,
Ásítva dörmög együtt valahány van.
No szép jövő! – Eredj pokolba hát! –
Hagyjátok meg földünk két legjavát.
Hát nézzetek rám, én mindig pipáltam,
S jó társaságban vígan iddögáltam,
S megért[em] ekként hosszú nyolczvan évet.
A bornemisza rám hiába béget.
Még zeng a nóta egyre ajkamon.
És íme téged tisztel meg dalom! –
Ki nem irigylem tőled vízedet:
Most megcsinálom itt sírversedet!

Egy kis vödörjät itt-ott városokban,
 De az értékiség, melynek vére sok van.
 Talán pedigris ingyen jár a víz,
 Micsoda pompás, mily fölséges ix!
 A vízivast ekként dívénk öb,
 Oly megható, miként ha borja bög.
 Tegyük fel hát, hogy csejűkát elénk:
 Nem nő dohány és a szőlő nem érik,
 Nem lesz szivar, oribuk... kivessz a bor.
 Rézünk kövül, nos milyen lesz a kor?
 Főve lesz a jökés, a gráf, a nő,
 Mi földünkön excedens öb? -
 Mondunk sunnyog, ögyög, fangalag,
 Akár bicaiklin jár, akár gyalog.
 Munka után ha jő a pihenés,
 Flakara jeknik és a friss név.
 O ha ösvényönnel itt az agynehágon,
 Asorra dömmög együtt balahang van.
 No szép jöve! - Eradj jököltsz haa! -
 Haggyasok meg földünk két lejjavás.
 Hát névessél rem, in mindy pipáltam,
 Tjé hársakigban vígan időzálbam,
~~Amíg a földön kővön nyolkevan évek.~~
 A bormonjótas vém bicaa bégas.
 Még aeng a nő az agy agham.
 És imé bégas bicaa meg dolam.
 Ki nem irygyam föld vakkad.
 Most megörvölöm in sírvesedélam.

Eperjeshez.

Te büszke vára Tököli hadának,
Hol még a nő is védelemre állt!...*
Dicső szentélye ős nagyiskolánknak,
Honnan hitünk nyert éltető sugárt...
Hol Szécsenyinknek nagyhirű Körébül
Honi műveltség szerteáradott,
Honnan a Felvidék magyarnak épül:
Nagy multad óh hogy' összeroskadott!

Hol szétsugárzott égő honszerelmem,
S vezettem a hon lelkes ifjait,
Szavam merészen szólt a zsarnok ellen,
És zengte ajkam, honfidalait...
Hol jóbarátok víg sorában ültem,
S átéltem korom boldogabb felét...
Hol annyi évet zengve átörültem:
Eperjes – lelkem sírva néz feléd!

Fölötted urrá lettek a zsványok,
Vad kényük minden ősit eltakar,
Mit koszorúra fűznek ifju lányok,
Széttépik, óh mert háromszín-magyar.
Idegen lett a város ősi képe,
Csehül beszél már minden bolti czég.
A fejlődésnek egy csapásra vége,
Torz képet formál a gonosz pribék.

Mondhatja-é a szerencsés bitorló:
Fegyver jogával harczban vivta ki?
A győzelemből jött ránk a megtorló,
És az erősnek sújtók karjai?...
De a szerencse nem a harczban érte:
Ez a nép a mi hadunk része volt;
Zsákmánya ronda titkos alku bére,
Amit a győző tőlünk elrabolt.

* Mikor Thököly kurucz őrsege a labanczok ellen
védte Eperjest, a város női is részt vettek a küzdelemben.

Eperjeshez.

És búske vára Főköli határnak.
Hol még a nő is védelemre állt!... *)
Dívo szentélye és nagykolónkák.
Honnan hitünk nyert élető sugár...
Hol hírességeknek nagyhírű köréből
Honni műveltség szeretkeződése,
Honnan a felvidék magyarának épül:
Nagy multad és hogy összerokkadt!

Hol székfoglalás és honoszerelmem,
Évzettem a hon lelkes ifjait,
Szavam merőben szólt a kőszerek ellen,
Es zengve ajkam, konfidenciát...
Hol jóbarátok vig sorában ültem,
És álltam korom boldogult jeltől...
Hol annyi évet zengve élveültem:
Eperjes — lettem sírva nő-feléd!

Főtörődd urra lettem a csivángok,
Hűd királyt minden őst elszakított,
Mik koromra fixnek ifjú kőszerek,
Gyűlést, és mert háromtíz magyar.
Időzen lett a város ősi képe,
Csakul beáll már minden bolli cég.
A fejlődésnek egy csapásra vége,
Törzsképe formát a gonosz poitók.

Mondhalja-e a szerencsés bitörő:
Jeggyer jogával harcban virota ki?
A győzelemből jött ránt a megtörő,
Es az erőnek süjsöt karjai?...
De a szerencse nem a harcban érte:
En a nép a mi hadunk vére volt;
Lászlómanya ronda birkos alkuvére,
Amint a győzelem tőlünk elrabolt.

*) Mikor Főköly kuruc seregje a labancokat ellen
vívta Eperjest, a város urai is részt vettek a harc-
dalamban.

Van-é igazság e rút háborúban?
Hogy préda lett az öröklött vagyon...
Higyj nemzetem és légy erős a búban,
A szent igazság Istennél vagyon.
Múló jelenben győz a földi érdek,
S célját elérve hiszi, hogy örök,
De a jövőndő titkához ha értek,
Az ég megszólal és belédörög.

Mert nem suhint le az Úr büntetése,
Mint a tanító kézi vesszeje;
Hadd bátorodjék az ármány merésze,
S a jó, igaz hadd küzdjön meg vele.
A rossz, ha győz is, nem marad magában,
Következése lassan visszahat,
Igy jó az örök igazság sorában
A bűnös okra sújtó okozat.

Szép városunk te, gyászunk vértanúja,
El ne feledd ős nagy multad nevét! –
Utczádon a cseh szláv dalát ha fújja,
Állj félre, várd az Úr ítéletét.
Tartsunk ki! – Győzők még leszünk mi végül,
Legyünk csak várva küzdő hű fiak,
És áldva néznek majd le ránk az égből
A Tököliek és Rákócziak!

Miskolcz 1923, Febr. 12.

NYILAS ATILLA–ZEMLÉNYI ATTILA

* * *

Ez a füzet a *Csengey Gusztáv és Miskolc* című összeállítás (Szülőföldünk 23-24./1995. június) bővített és átdolgozott változata. A fotóreprodukciókat Kulcsár Géza, a Csengey-síremlék és -szobor fotóit Bujdos Tibor készítette.
ISSN 1219-7572; ISBN 963 661 288 9

Van-e igazság e rút háborúban?
 Hogy preda les az öröklés vagyon...
 Fliggy nemzetem és légy erős a bűben,
 A szent igazság Istennél vagyon.
 Múlt jelenben győz a földi érdek,
 S célját elérve hiszi, hogy örök,
 De a jövődi tükörhöz ha értek,
 Ak' ég megzúlad és belédörög.

Mert nem okhínt le az Úr büntetéses,
 Mint a tanító kézi vesszeje;
 Hadd bátorodjék az ármány moréza,
 S a jó, igaz hadd küzdjön meg vele.
 A rossz, ha győz is, nem marad magában,
 Kővelkénese lassan visszahat,
 Joggal az örök igazság sorában
 A bűnös okra süjtő okosak.

Szép városunk te, gyászunk vértanúja,
 Elragadtál és nagy muladt város! —
 Utánad a orok szél dalát ha füjje,
 Allj felve, várd az Úr ítéletét.
 Tartsunk ki! — Győzött még leszünk mi végül,
 Legyünk csak várva küzdő há fiak,
 És áldva nézzünk majd le ránk az égből
 A Főköltők és Rákócziak!

Miskolc 1929. Febr. 12.

Göngy László.